

IJTIMOYIY - SIYOSIY MATNLARDA MENTALLIKNING VOQEALANISHI

Mamaraimova O'g'iloy Tajimurovna

Termiz davlat universiteti

Fakultetlararo chet tillari kafedrasida o'qituvchi.

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Ijtimoiy - siyosiy matnlarda mentallikning voqealanishi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Tilshunoslik, mentallik, ijtimoiy-siyosiy, tafakur, matn, kommunikativ, tushuncha.*

Dunyo tilshunosligidagi vositalariga har bir xalqning urf-odatlarini va an'alarini aks ettiruvchi, milliy o'zligini anglatuvchi, ma'naviyatini belgilovchi muhim omil sifatida qarab kelinadi. Har bir milliy tilning o'ziga xos takrorlanmas ma'no va mazmunga egalug'aviy ma'noga ega bo'lgan lug'aviy birliklari mavjud bo'lib, ular xalq madaniyati, ma'naviy qadriyatlari, o'ziga xos tafakkur tarzi va milliy-tarixiy an'alarini bilan bog'liq ravishda o'rganish muhim hisoblanadi va mazkur tadqiqot ishi mavzusining dolzarbligini ko'rsatib beradi.

O'zbek tilshunosligida tilni o'zbek xalqining urf-odatlarini, tarixiy an'alarini va ma'naviy olami bilan bog'liq ravishda o'rganishga bo'lgan qiziqish kuchayib bormoqda. Zero, "Tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlarga qoldirish, davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Urf-odatlar ma'lum etnosning etnografik jihatdan o'ziga xosligini belgilovchi muhim tomoni bo'lib, ularning til vositalari orqali ifodalanishi tilshunoslik uchun ham etnografiya uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Har bir hudud o'zining etnografik leksikasiga egabo'lib, ularni to'plash, lingvistik jihatdan tadqiq qilib, til vositasi sifatida avloddan-avlodga yetkazish ko'pgina lingvistik muammolarni yechilishi uchun imkon yaratadi.

Siyosiy tilshunoslikning hozirgi kontseptsiyasi va o'rganishning markaziy predmeti siyosiy nutq bo'lib, u yuqorida ta'kidlanganidek, ushbu tushuncha o'rtasida aniq tafovut mavjud bo'lmaganda, barcha ekstralingvistik (siyosiy, iqtisodiy, madaniy va boshqalar) paydo bo'lishi va mavjudligi omillari ma'lum bir siyosiy matn sifatida tushuniladi. Zamonaviy jamiyatning siyosiylashuvining kuchayishi siyosatchilar tiliga va ularning nutqiy xulq-atvoriga, ayniqsa, an'anaviy ravishda nafaqat etakchi, balki davlatning o'ziga xos ramzi sifatida qabul qilinadigan davlat rahbarining tiliga qiziqish ortib borishiga ta'sir ko'rsatadi.

Matn ba'zi kommunikativ hodisaning og'zaki qaydi sifatida, nutq esa jonli muloqotda, voqea jihatida tilning amalga oshirilishi sifatida belgilanadi; ikkinchidan, nutq va matn jarayon va natija sifatida qarama-qarshidir; uchinchidan, nutq real nutq hodisasi, hozirgi nutq faoliyati sifatida qaraladi va matn real vaqtga qattiq bog'lanmaydi, u nutqda amalga oshiriladigan mavhum psixik konstruksiyadir:

to'rtinchidan, nutq an'anaviy ravishda faqat tovush, og'zaki nutq bilan bog'lanadi. Matn esa yozma shaklda ifodalanadi.

Demak, hozirgi vaqtda matnning janr turlarini tizimlashtirish, uning asosida siyosiy matn va milliy matnlar (masalan, ingliz, rus) kabi turlarga bo'lish imkonini beradi;

iqtisodiyot, madaniyat va san'at, din va boshqalar kabi jamiyatning barcha sohalariga singib ketgan va bog'laydigan ijtimoiy sohani aks ettiruvchi saylovoldi matnlar

va prezidentlik, uning asosiy maqsadi hokimiyatga erishish, uni saqlab qolish va tarqatishdir.

Ijtimoiy-siyosiy matnlarning asosiy janr sifatida shakllantiruvchi xususiyatlariga quyidagilar kiradi: fazoviy va vaqt parametrlari, muloqotning tematik dasturi, janr tarkibi, kommunikativ maqsad, ijtimoiy-siyosiy matnlarning stilistik xususiyatlari.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, Ijtimoiy-siyosiy matnlarning nutq janri sifatida qaralganda, ayniqsa, prezident nutqlari ingliz va rus tillarida so'zlashuvchi lingvomadaniyalarda epideik janrlarning (inauguratsiya nutqi, tabrik nutqi, harbiy paradlardagi nutq, minnatdorchilik nutqi, yubiley nutqi, yangi yil nutqi va boshqalar) birikmasidir.)

Turli nuqtai nazarlarni tahlil qilib, shunday xulosaga kelishimiz mumkin-ki, real muloqot sharoitida matn sifatida tushunilgan nutq turli o'lchamlarga imkon beradi. Bu esa tilshunos olim M. Stubbsning fikrini tasdiqlaydi. Nutqning uchta asosiy xususiyatini ajratib ko'rsatish:

- 1) rasmiy ma'noda, bu til birligi bo'yicha hajmi jihatdan ustunlik qiladi;
- 2) ijtimoiy kontekst mazmun jihatidan nutqda tilning qo'llanilishi bilan bog'liq;
- 3) Tashkilotchiligiga ko'ra, nutq interaktivdir.

Shuni ham ta'kidlash kerak-ki, matnning bir tomoni pragmatik vaziyatga qaratiladi, bu esa matnning izchilligini, kommunikativ adekvatligini aniqlash, uning ma'no va prezaminalarini aniqlashtirish, izohlash uchun ishlatiladi. Matnning ikkinchi tomoni psixik jarayonlarga qaratiladi. Demak, keng ma'noda so'z-talaffuz tizimi, grammatika va sintaksis va har qanday ijtimoiy guruhga tegishli ma'nolarni hosil qila oladi. Siyosiy texnologiyalarning jadal rivojlanishi, ommaviy axborot vositalarining rolining o'sishi va siyosatning teatrlashtirilganligi faoliyati nazariya va amaliyotga hamda siyosiy aloqalarga jamoatchilik e'tiborini oshirishga yordam beradi. Siyosat deganda siyosiy muloqot uchun mo'ljallangan, har qanday milliy tilning maxsus belgilar tizimiga ega bo'lgan turli institutsional so'zlar tushuniladi. Siyosiy nutqning diqqat markazida doimo o'ziga xos lingvistik shaxs, ya'ni muayyan siyosiy arbob turadi. So'nggi paytlarda siyosiy so'z har bir alohida lingvistik va institutsional so'z turi sifatida ma'lum bir tashkilotni yoki, ma'lum bir muassasani ifodalaydi" (bizning holimizda hokimiyat): hukumat yoki muxolifat, partiya, fraksiya ham ko'plab mahalliy tadqiqotchilarning e'tiborini tortadi.

Ekstralingvistik tomondan, ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining muammolari o'zaro madaniyatlar, siyosiy nuqtai nazarlar va jamiyatning boshqa tajribalari bilan bog'liq bo'ladi. Tarjima qiluvchilar uchun bu muammolar bilan taraqqiyot qilish, original matndagi mavzuni va ma'nolarni chuqur tushunishni talab qiladi. Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida lingvistik va ekstralingvistik aspektlar juda muhimdir, chunki bu turdagi matnlar jamiyatga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'ladi. Bu sababli, ishonchli va sifatli tarjima usullaridan foydalanish juda muhimdir. Ekstralingvistik aspektlar esa ijtimoiy-siyosiy matnning tarjima qiluvchisi uchun zarur bo'lgan kontekst, maqsad va ma'nolar, obraz va imijlar, san'atshunoslik va ideologiya muammosi kabi muddatlarning tahlilini o'z ichiga oladi. Bunday tushunchalar tarjamachi uchun matnni to'liq tushunishga yordam beradi va original matndagi ko'rsatmalar, nuqtai nazarlarni sodda tarzda anglashga imkon beradi. Ijtimoiy va siyosiy matnlar tarjimasining lingvistik va ekstralingvistik aspektlari, turli xil til usullarini va texnikalarini o'z ichiga oladi. Lingvistik aspektlar, matnning grammatikasi, leksikologiyasi va pragmatikasiga e'tibor qaratadi. Tarjima qiluvchi tilni tushunish, matndagi so'zlar va iboralar yaxshi tarzda ko'chirilishi, shuningdek tarjima qilingan matnning muqobiliga mos keladigan so'z yoki ifodalarni tanlashda amalga oshiriladi.

Ijtimoiy-siyosiy matnlarda mentallikning voqealanishi muhim mavzudur. Bu, insonlarning o'z fikrini bildirish, fikrlarini ifoda qilish va dunyoni tahlil qilish uchun foydalaniladigan bir vosita hisoblanadi. Mentallikning voqealanishi o'rtacha insonlarning xayollar, maqsadlarni o'zgartirishi, ularning fikrlarini hosil qilishi, individuallik va jamiyatga qarshi nazariyalarga ega bo'lishi bilan bog'liqdir. Mentallikning voqealanishi, ijtimoiy-siyosiy matnlarda o'z fikrini bildirish, g'oyalarini ifoda qilish uchun tushuntiriladigan olg'u sifatida o'zaro bog'liqdir. Bu voqea xayollar, aqlli va hissiy reaksiyalar va o'z fikrlarini ifoda qilish yoki ta'qiqlashgarlik bilan aloqador bo'lishi mumkin. Xar bir insonning mentallikning voqealanishi shaxsiy huquqlar, erkinlik va demokratiya asosida o'rniga keladi. Mentallikning voqealanishi jamoatda demokratik jarayonning boshqa aspektlari bilan birga o'sishiga yordam beradi. Mentallikning voqealanishi xalqaro tartibga va ijtimoiy-siyosiy huquqlarga tugallanishi muhimdir. Ijtimoiy-siyosiy matnlarda mentallikning voqealanishi insonlarning o'z fikrini ifoda qilish va qo'shiqni aniq tartibda umumlashtirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. To'raxojayeva A.X. Mustaqillik sharoitida o'zbek tili ijtimoiy-siyosiy leksikasining taraqqiyoti: filol. fan. nomz ... diss. avtoref. –Toshkent, 2012. –B.9.;
2. Abdullayev M., Abdullayeva M. va boshqalar, Mustaqillik. Izohli ilmiy-ommabop lug'at, to'ldirilgan uchinchi nashri, -T.: «Sharq», 2006. -B. 528.;

3. Ijtimoiy-siyosiy terminlarning qisqacha izohli lug'ati [Matn]: lug'at / A. Madvaliyev [va boshq.]. –Toshkent: “SAHHOF” nashriyoti, 2021. –3-b;

4. Van Dijk T.A. Introduction: Levels and dimensions of discourse: handbook. London: Academic Press, 1985. 12 p.